אפשר או אי אפשר ללמוד כוריאוגראפיה?

מאת ירון מרגולין

בכל השנים בהן אני עוסק בכוריאוגראפיה, אני מנסה להגדיר מה היא "תורת הכוריאוגראפיה". אבל באמת הבעיה איננה ההגדרה אלא השאלה האם קיימת בכלל תורה כזו לכשעצמה.

כאשר היה עלי להרצות בענייני כוריאוגראפיה לפני תלמידים בישראל ובמכסיקו, או להשיב על שאלות של עיתונאים בשעת ראיונות, היה עלי להיכנס למבוא ארוך בטרם יכולתי להגיע אל מהות העניין. מה זאת כוריאוגראפיה? מה הם מרכיביה? מה הוא רעיון כוריאוגראפי? מה מוסיפה תורת הכוריאוגראפיה על הקיים במערכות חוקים אחרות? למה לא ליצור באופן חופשי, ללא חיפוש אחרי חוקיות? למה לא לסמוך על כישרון־הביטוי לבדו? ואיך מתבטא כישרון־הביטוי האישי בתוך תורה כוריאוגראפית?

בשיחות עם ידידים ועם יוצרים בתחום המחול, הדיון היה, על פי רוב, סוער מאוד. בין הבודדים, אתם יכולתי לשוחח על מיבנים של יצירה היו מוזיקאים, פסלים, ציירים, סופרים, ואנשי־מדע. אתם השיחה היתה נינוחה ועסקה בבעיות של זמן, איכות, חומר, רצף תנועתי, תנועת־גרעין, המתפתחת באופנים שונים ותנועה המוגבלת על־ידי גורם אחר: תנועה המוגבלת על־ידי תנועה אחרת, הנלוות אליה; תנועה כפונקציה של זמנים שונים, חללים שונים, תפיסות עולם שונות; שימוש בטכניקות עבודה שונות להעשרת התנועה ואיכותה; קומפוזיציות חדשות בחומר תנועתי נתון ועוד.

האנשים בתוך עולם המחול אתם אני יכול לדון בלבטים כאלו, מספרם עדיין מצומצם. בדרך כלל השיחה מתפתחת סביב השאלה איזו מוזיקה עומדת לשמש אותך, מה אתה רוצה "להגיד" או להביע; מה הרעיון העומד אחרי מה שאתה רוצה לעשות.

"אני רוצה ליצור ריקוד הבנוי מארבעה יסודות, היונקים השראה מארבעה סמלים שונים. לריקוד יהיו ארבעה פרקים. כל פרק ייצג אלמנט אחד. פרק חמישי יהווה סיכום בו כל האלמנטים באים לידי ביטוי. החומר התנועתי יהיה שזור ביצירה וישמור על רצף תנועתי והקשר תנועתי כדי שלא יווצרו ארבעה ריקודים שונים, מצויים זה ליד זה במקריות. ארבעה אלמנטים אלו אני רוצה להמשיך ולפתח במיגבלות ובאופנים שונים, כדי ליצור ריקוד חדש ואחר, על אף השימוש החוזר באותם אלמנטים יסודיים." כמה מהקוראים היו באים לראות ערב, שזו התוכנית שלו?

הספקתי לדון בנושא זה בחצי כדור־הארץ ועם מספר אנשים גדול מתרבויות ורקע שונים. בין אלו, שלא יכולתי לדון אתם על בעיות כוריאוגראפיות, במונחים הנראים לי כנכונים ובסיסיים, היתה הסכמה לדון בעובדה שתורת הכוריאוגראפיה איננה קיימת, מן הסיבה שאי־אפשר ללמוד או ללמד אותה, כי אי אפשר להגדירה בחוקים! ניתן ללמוד: מוזיקה, ציור, פיסול, פילוסופיה, ספרות, ארכיטקטורה, פסיכולוגיה ואפילו מחול! מי שיש לו הכשרון לכוריאוגראפיה, יבין במה מדובר בעקבות לימודים אלו. הרי זה שמבין אמנות אחת, פתוחה לפניו ההבנה לאמנות האחרת. ומלבד זאת, הרי אין בנמצא אמן, אשר לא ילמד וישלים ידיעותיו בתחומים שונים באמנות שלו.

התחומים בהם חייב לשלוט אמן־הכוריאוגראפיה רבים, מורכבים ורב־גווניים עד כדי כך, שאי אפשר לדמיין מערכת לימודים לתורת הכוריאוגראפיה.

תנועת האדם מתבצעת על־ידי גוף־האדם. אם לא יבין הכוריאוגראף, כיצד מתבצעת פעולה כזו, או אילו פעולות יכול רקדן לבצע, אילו תנועות יכול רקדן לפתח לשם ביצוען בעתיד, איך יוכל לבחור בחומר התנועתי הנכון עבור האדם שצריך לבצע אותו? או איך יוכל לחפש איכויות תנועה חדשות? לשם כך מוכרח הכוריאוגראף ללמוד ביאולוגיה, אנטומיה, ביאומכניקה או כירופרקטיקה, פיזיותרפיה או ביואנרגיה. אולי אפילו תזונה.

תנועת האדם מתבצעת בחלל בו הוא נמצא. איך יוכל הכוריאוגראף להשתמש בגוף האדם כאובייקט הנמצא בחלל, היוצר חלל, הממצא בתוכו חלל עוטף חלל, ולא ילמד פיסיקה (בעיות תנועה, שיווי משקל, בעיות כובד ומשיכת כדור־הארץ)? את אומנות הפיסול, הקדרות, את שילובם של חומרים שונים, כדי ליצור מחול עם עצמים שונים משמע ארכיטקטורה? התנועה קיימת בזמן מסויים ולה מיקצב מסויים. איך יתכן לחשוב שהכוריאוגראף יוכל להשתלט על מיקצבים ואירגון זמנים שונים של התנועה בחלל אם לא ילמד מוזיקה?

האדם המתנועע, הרקדן, לובש דבר מה. אם כן, מה הוא לובש? איך יוכל הכוריאוגראף לתכנן מחול, כשאינו מכיר את תכונות הבד הנלבש על־ידי הרקדן. הוא מוכרח ללמוד אופנה, טקסטיל. גם רצוי שיתמצא בבעיות תאורה, אם ברצונו לחשוף את עבודתו באולם. על כוריאוגראף עצמאי

לשלוט בבעיות אדמיניסטרציה אמנותית או לפחות להיות בוגר קורס ביחסי אנוש או תקשורת, וכדאי גם שיתמצא בפוליטיקה. כדאי שיהיה בעל תואר במחשבים, בחינוך או סטטיסטיקה. סתם תואר מהנדס גם הוא יעזור...

אבל לא הייתי שולח תלמיד, הרוצה ללמוד כוריאוגראפיה ללמוד מוזיקה, כדי שיבין מה היא אמנות המתייחסת למימד הזמן או למבנה של צלילים. אחר־כך ילמד את מלאכת הכתיבה ויבין, שאפשר לכתוב מוזיקה בעזרת שלושה צלילים בלבד וצרופיהם ושינויים מזעריים בהם, אך מאוד מסובך לעשות זאת עם שלוש מילים.

משפט שיש לו נושא, משפט טפל, קטע תאורי או פיסקה ניתוחית, אינם יכולים ללמד דבר על קומפוזיציה בציור או על משמעותם של צבעים. יסוד התנועה בציור אינו יכול אפילו לעורר שאלות בונות בתחילת דרכו של כוריאוגראף. אז מה ידע הכוריאוגראף המסכן אחרי חמש שנות לימוד? שיש תורות חוקים העוזרות להתבטא בכל אחד מתחומי התבטאות האדם, מלבד בתנועה?!

כאשר לומד אדם דבר מה, אין הוא לומד את הדבר עצמו, אלא את מרכיביו, את הסעיפים והפרקים המבהירים את הדבר. בכל תורה, סעיף או פרק נמצא גרעין, ממנו מסתעף העניין. מה הגרעין ממנו מורכבת תורת הכוריאוגראפיה? במה היא עוסקת? מה עומד במרכזה של תורת הכוריאוגראפיה?

אנחנו, הצופים בתנועות הרקדן? המוזיקה כיוצרת האווירה או את מסגרת הזמן? התפאורה והתלבושות? הרעיון או הסיפור, אותו אנחנו רוצים להעביר? התאורה על הרקדנים? גופו ונפשו של האדם המגיעים להרמוניה?! שלמות הביצוע הטכני? יכולת ההזדהות עם תפקידים מופשטים (ללא מילים)? האדם? התנועה? האדם והתנועה!

והאדם הלא זה אנחנו! פסיכולוגיה, סוציולוגיה, מיסטיקה, ביאולוגיה, אנטרופולוגיה, היסטוריה וארכיאולוגיה הם רק חלק מן החומר שנחקר וגובש בסעיפים, פרקים, ספרים... תורות, כדי להבין מה זה אדם. מה שברור לחלוטין, הדבר המורכב הזה, האדם, זז! לתזוזות אלו קוראים תנועות, וזה מה שאנו מנסים לדון בו: האדם הזז.

לא רק הסרבול והמורכבות של ה"מה" זה אדם. אלא גם "מה" זה עושה. הוא זז. היש אדם שלא זז?! אפשר לומר שאדם אשר לא נמצא בתנועה אינו אדם. או על כל פנים לא אדם חי. ויש לזכור, כי האדם עושה עוד דברים חוץ מלזוז, ויש הבדל בין תזוזותיו ומתי תזוזה היא תנועת ריקוד או סתם איזה "תזיז כבר את הת... שלך?" יש הבדל בין תזוזותיו השונות ואפשר למיינן. תורת הכוריאוגראפיה ביסודה – האדם הזז.

האדם, התנועה... האדם המתנועע, תנועתו של האדם... במה עוסקת תורת הכוריאוגראפיה: האם האדם משמש חומר גלם יסודי בו משתמש יוצר לשם יצירתו? או האם תנועתו משמשת חומר גלם בסיסי ליצירה?

אלה הרואים את תורת הכוריאוגראפיה מנקודת המבט של "האדם המתנועע" יכולים לפתח חששות והסתייגויות מלעסוק בהגדרות של אוביקט כל כך מורכב ולנוכח התורות והמדעים המנסים למצוא תשובות לשאלות קיומו ומהותו של האדם. רתיעה זו מובנת מנקודת הראות האינטלקטואלית, על אחת כמה וכמה מצידה הריגשי. אלו לא יוכלו לקבל את עצם קיומה של תורת הכוריאוגראפיה.

ואילו הרואים את תורת הכוריאוגראפיה כמלאכה העוסקת בתנועות האדם, יכולים לראותה גם כתורה של חיבור תנועות, יכולים להתבונן בתנועה כיסוד מרכזי, לחקור אותו בנינוחות, לעסוק בהרכבה ופרוקם של מיבני־תנועות, בצורה אוביקטיבית, אנאליטית (תנועה, חלל, זמן).

בין מקבלי תורת הכוריאוגראפיה ומתנגדיה, אפשר להבחין בארבע גישות:

1. **האדם כמרכז היצירה** – התייחסות סוביקטיבית ורצון לביטוי עצמי, ריגשי, ורעיוני. התנועה במקרה זה מגוייסת על מנת לבטא את תחושותיו ורגשיותיו של היוצר (איזדורה דונקאן, ירדנה כהן, גרטרוד קראוס).

2. **התנועה כמרכז היצירה** – היבט אוביקטיבי, אנליטי על תנועת האדם בחלל. עין של מדען־חוקר תמדוד את הכמויות המדויקות של התנועות, את עוצמת התכווצות השרירים, השפעות גורמים שונים על התנועה, פעולת המערכת הפיזיולוגית, הביאומכנית, כחומר גלם ליצירה שקולה. פרטיטורה תנועתית, מחושבת ומאוזנת היטב תחשף על־ידי רקדן או רקדנים מיומנים ביותר. (יד המורמת בגובה עשרים מעלות חזיתית בזמן של שניה אחת הינה ואריאציה על רגל העושה זאת) (נועה אשכול, עמוס חץ).

3. סינתזה בין עולמו הפנימי, הפילוסופי, הריגשי, של היוצר ותנועת האדם, כאשר האחד מזין השני, מייצגים את גישת "**האדם המתנועע**" כמרכז היצירה הכוריאוגראפית, המסר, התפקידים, הפרקים ברורים היטב ביצירה כזו, וגם התנועות המייצגות אותם (אננה סוקולוב, מרתה גראהם, פלורה קושמן, רינה שינפלד, רותי אשל, שרה לוי־תנאי).

4. **קומפוזיציה (מבנה) תנועתית**, המתפתחת בחוקיות סיגנונית ובאיזון לאורך כל היצירה, כמוטיבציה העיקרית בבנית היצירה בגישה הכוריאוגראפית ל"תנועת האדם".

ניצול החומר האסוציאטיבי, שמייצג אדם מתנועע, כדי להגניב גם רעיונות כלליים לפרטיטורה התנועתית. (סיגנון: הגבלת האמן את עצמו למספר אלמנטים מצומצם מכלל האלמנטים העומדים לרשותו). מרס קאנינגהם, ג'ורג'

בלנשין, טווילה ט'ארפ, ירי קיליאן, קיי טאקאיי, זאבה כוהן, יכולים לשמש דוגמאות לגישה זו, המשמשת את כותב השורות האלה עצמו בעבודתו הכוריאוגראפית.

בוודאי עוד יהיו ויכוחים סוערים בעניין. אפשר לבחון כוריאוגראפים ויצירות כוריאוגראפיות בעזרת ארבע גישות־יסוד אלה של תורת הכוריאוגראפיה, אך עדיין פתוחה השאלה הקיימת או לא קיימת תורת חיבור־התנועות, תורת הכוריאוגראפיה? האפשר או אי אפשר ללמוד כוריאוגראפיה. ■

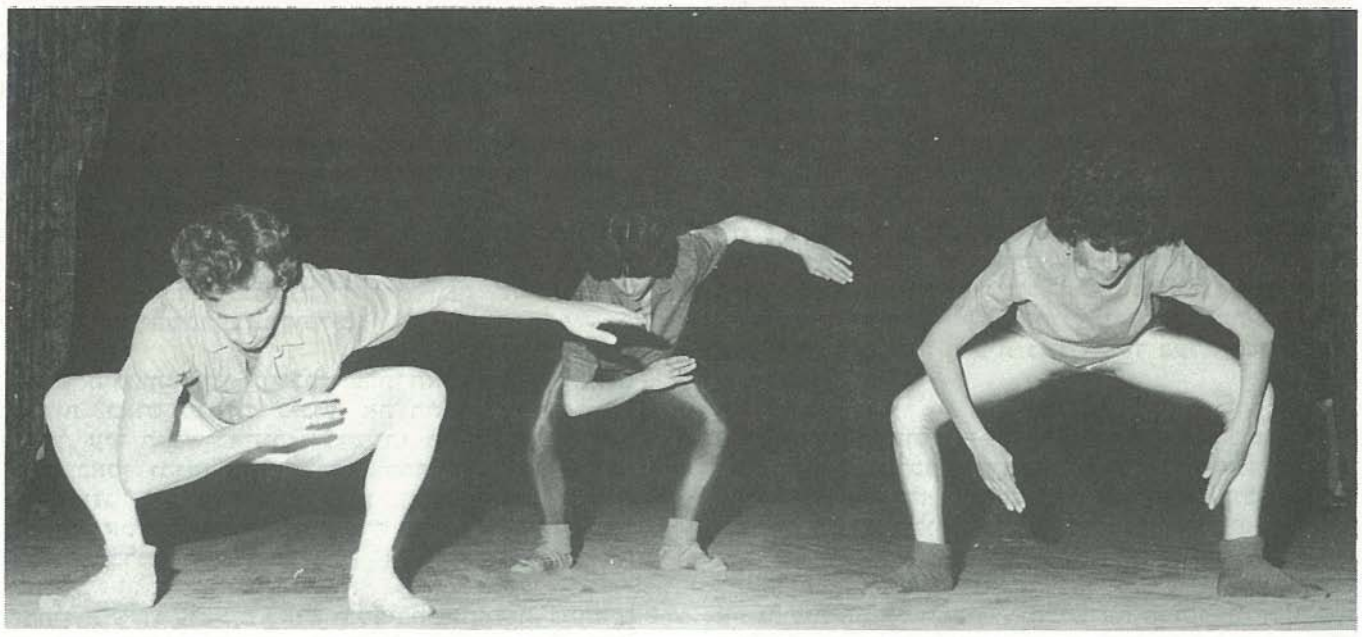

"לרבקה" – כוריאוגראפיה: ירון מרגולין